

spores tydeligt i optegnelserne. De giver først og fremmest et udmærket indtryk af de kirkelige problemer og bevægelserne i kirkelivet i det gottorpske område i første halvdel af 1600-tallet. Desuden giver de et direkte og fængslende indblik i livet ved det gottorpske hof, ikke mindst gennem de mange referater af samtalerne om stort og småt ved taflerne på slottet. Der er sladder, blandet med småsnak og kommentarer til politiske og kulturelle problemer i 30-årskrigen. Bl. a. får man et godt indtryk af beundringen for Christian IV i den første del af hans regeringstid. Men i øvrigt refereres bemærkninger vedrørende begivenheder og personer over hele Europa.

Dermed er der overleveret os en morsom og vægtig kulturhistorisk kilde af sjælden karakter og stor værdi, samtidig med at vi får et væld af personalhistoriske oplysninger. Jacob Fabricius' optegnelser vil kunne bruges af historikere i mangehånde sammenhænge, og selv om man vil få at gøre med kildekritiske problemer i hvert enkelt tilfælde, er deres betydning som kilde hævet over enhver tvivl. I tilgift kan optegnelserne læses som en underholdende fortælling om livet, snakken og det åndelige milieu på Gottorp i 1600-tallet.

H. P. Clausen.

Aksel Lassen: 1659 – da landet blev øde. (Gyldendal, 1965). 178 s.

Aksel Lassens nye bog er en populariseret og i tekstmæssig henseende dramatiseret andenudgave af »Skæbneåret 1659«, der i 1958 blev udgivet af Jysk Selskab. Den former sig som en hæsblæsende kehraus af brand, mord og vold, der af og til afbrydes af nøgtern ræsonneren over mennesketab, ødegårde, kilders sandhedsværdi og storpolitisk baggrund. Svenskekrigene og deres virkninger har ikke – heller ikke fraset de store landafstå-

elser – hidtil været undervurderet i historien. Men det er, det kan endnu en gang fastslås, Lassens store fortjeneste, at han med Kongeåegnen som centrum på grundlag af kilder, der altid har været for hånden, men ikke har været udnyttede med dette formål for øje, har vist, hvad der virkelig skete. Fjenden var krigen selv; der var ingen forskel på svenske og allierede, og hvad de ikke lagde øde, tog pesten eller rettere plettyfusen sig af. »Værre end helvede« skrev præsten i Hygum. Det kunne han nu ikke vide noget om; men det er måske ikke overdrevet.

Finn H. Lauridsen.

Axel Steensberg (red.): Dagligliv i Danmark i det nittende og tyvende århundrede. I-II. (Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck, 1963-1964). 683 og 720 s.

Dette store værks titel gør ingen hemmelighed af sit forbillede eller måske rettere sin forgænger, for i modsætning til Troels-Lunds »Dagligt Liv i Norden i det sekstende Aarhundrede« er det ikke skrevet af en enkelt, men af hele 30 forfattere. Et formentlig meget omfattende redaktionsarbejde har dog haft til resultat, at denne »flerhed« kun i beskedent omfang gør sig gældende. Også på andre punkter er værket forskelligt fra Troels-Lund. Det har mere med, som virkelig vedrører tilværelsens dagligdag – hans mennesker var »klædt på til fest«, som Steensberg skriver i indledningen til første bind. Om man så har fået alt med, som det var muligt at behandle, er måske et spørgsmål. Meget, man umiddelbart savner, gemmer sig i kapitlernes mangfoldighed; men derfor kunne der godt have været en samlet skildring af tilværelsen på herregården eller hos embedsmanden, hos jernbanemanden eller soldaten. Samfærdselsmidlernes udvikling beskrives; men livet på banerne, som

f. eks. stationsforstander Vilhelm Hansen skildrer det i sin »Jernbaneliv« (1918) er kun i et vist omfang taget med i billedet. Arbejdernes kår behandles spredt i flere kapitler, og et enkelt specielt giver nogle tal; men arbejderkulturen, som den udfoldede sig i 1920'erne og 30'erne, og som udviklingsmæssigt spillede en betydelig rolle for samfundsbilledet, som det tager sig ud i dag – den berøres kun i nogle citater fra Chr. Christiansens »Arbejderfester« (1932), og festerne var da kun den ene side af sagen. De religiøse bevægelser stilles op, gives navne og defineres; men miljøet fornommes ikke, således som Carl Moes »Oplevelser« (1926) og N. Clausen-Bagges mange bøger kunne have bidraget til for henholdsvis Indre Mission og grundtvigianismen.

Selv om der kunne peges på flere tilsvarende eksempler, og et nærmere studium af værket giver stadig anledning til overvejelser af denne art, må det alligevel konstateres, at langt de fleste sider af folkets liv gennem to århundreder er beskrevet eller i al fald berørt på en eller anden måde. Måske skulle man dog ikke i tid være gået helt frem til 1960'erne, som enkelte af kapitlerne gør det. Vurderingen er alligevel for svær, og bedre bliver det ikke af, at et par af forfatterne kun dårligt kan skjule deres misnag med 60'ernes dagligdag, som den tager sig ud for dem på baggrund af gamle dages enkle og beskedne livsformer, som de få sider i forvejen har haft for øje.

Sine forfattere har Axel Steensberg fortrinsvis valgt blandt yngre forskere, som i deres daglige arbejde har kontakt med de emner, de skal behandle. Fænomener, der ligger 30–40 år tilbage, er adskillige af dem derfor også på en vis afstand af, hvilket godt kan mærkes, når man sammenligner med de kapitler, det har været overladt til lidt ældre at skrive. Det kilde-materiale, de har øst af, er simpelt hen enormt. Det er for langt største

parten trykte ting, og andet havde næppe heller været rimeligt, når omfanget var givet på forhånd. Erindringsbøger er udnyttet i rigt mål, og det samme gælder aviser og tidsskrifter, ikke mindst faglige. Det sidste er interessant, for det er nok første gang, de mange brancheblade har fået mulighed for at vise, hvilket rigt fond af kulturhistorisk stof, de rummer. Citaterne er med forsæt talrige; men de er ikke generende lange og tjener derved kun til at øge tidskoloritten. Et problem er derimod navnene. Der er mange – kendte og ukendte, og her kunne man have ønsket enten en kort præsentation – eller intet. Herved ville man have undgået ting som »en sandflugtskommissær A. F. Just i Viborg« (I, s. 175) – Just var en kendt kulturpersonlighed omkring år 1800; han er optaget i Biografisk Leksikon og i al fald mindst kendt som sandflugtskommissær. På s. 340 i samme bind optræder Waldemar Kornerup uden nærmere præsentation; han var til gengæld en ukendt nationalbankfunktionær, der dog har efterladt sig værdifulde erindringer (Memoirer og Breve XLII, 1924). En direkte fejl er der kommet i teksten til Hunæus' billede Store Bededags Aften på Volden (I, s. 343): Forfatteren skriver, at man midt i billedet ser Chr. Winther arm i arm med Goldschmidt. Manden med Goldschmidt er grosserer W. O. Funder. Winther går lidt længere til højre med sin stok ført op til munden (jfr. Historiske Meddelelser om København 3. r, II, 1938, s. 42). De her anførte indvendinger og betragtninger skal imidlertid ikke tilsløre, at værket som helhed er en overordentlig værdifuld landvinding, der fremover med sine udmærkede noter og registre vil blive en flittigt brugt håndbog. Hertil vil også det fortrinlige billedudvalg bidrage; de talrige illustrationer udvider og belyser teksten på forbilledlig måde.

Finn H. Lauridsen.